

ТАКТИЧНІ СИТУАЦІЇ ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ОЦІНКИ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

TACTICAL SITUATIONS AND CRITERIA FOR THEIR ASSESSMENT IN THE PROCESS OF INVESTIGATING THE RECEIPT OF ILLEGAL BENEFITS BY A LAW ENFORCEMENT OFFICER

Тодоров В.П., здобувач

*Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0009-0000-8091-4061*

У статті розглянуто критерії оцінки тактичної ситуації, які дозволяють уніфіковано визначити її особливості та обрати найбільш доцільні для проведення у процесі розслідування зазначеного кримінального правопорушення слідчі розшукові дії та негласних слідчих (розшукових) дій. Багатофакторний склад слідчих ситуацій, значне число об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на зміст і характер цих факторів, у своїх сполученнях утворюють велику кількість варіантів, що відрізняються один від одного. У межах одного дослідження неможливо визначити повний перелік усіх слідчих ситуацій, що можуть виникнути в процесі розслідування одержання неправомірної вигоди, а також надати повний перелік НСРД, які необхідно провести при фіксації дій злочинців у кожній з них. Зазначено, що основною тактикою застосування негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу є чередування у певній логічній послідовності слідчих розшукових дій та негласних слідчих (розшукових) дій, яка дозволяє використати негласну інформацію як докази і як орієнтуючу інформацію під час проведення слідчих розшукових дій. Логічна послідовність обумовлюється результатами аналізу тактичної ситуації, що складається у результаті проведення пошукових заходів що до виявлення ознак та фактів одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу. Зазначений аналіз здійснюється на підставі критеріїв, до яких віднесено: наявність посередника під час вчинення злочинних дій; наявність офіційного звернення вигодо надавача; наявність вже виголошеної вимоги (обіцянки, пропозиції); механізм підбору майбутніх вигодонадавачів (підшукування посередником, самостійний підбір, за рекомендацією інших вигодонадавачів); тип вигодонабувача (ініціативний, ситуативний, системний); законність вирішуваного шляхом надання неправомірної вигоди питання (передбачено адміністративну відповідальність, передбачено кримінальну відповідальність, передбачено дисциплінарну відповідальність, не передбачено відповідальність); предмет неправомірної вигоди; спосіб одержання/надання неправомірної вигоди.

Ключові слова: працівник правоохоронного органу, одержання неправомірної вигоди, розслідування, тактичні ситуації, критерії оцінки.

The article examines the criteria for assessing the tactical situation, which allow to uniformly determine its features and to choose the most expedient investigative actions and covert investigative (detective) actions for conducting the investigation of the specified criminal offense. The multifactorial composition of investigative situations, a significant number of objective and subjective factors that influence the content and nature of these factors, in their combinations, form a large number of options that differ from each other. Within the scope of one study, it is impossible to determine a complete list of all investigative situations that may arise in the process of investigating the receipt of unlawful benefits, as well as to provide a complete list of NSRD, which must be carried out when recording the actions of criminals in each of them. It is noted that the main tactic of using undercover investigative (investigative) actions during the investigation of receiving an illegal benefit by a law enforcement officer is the alternation in a certain logical sequence of investigative and investigative actions and undercover investigative (investigative) actions, which allows the use of undercover information as evidence and as guiding information under the time of investigative search operations. The logical sequence is determined by the results of the analysis of the tactical situation, which is made as a result of conducting search activities to identify signs and facts of receiving an illegal benefit by an employee of a law enforcement agency. The specified analysis is carried out on the basis of criteria, which include: the presence of an intermediary during the commission of criminal acts; the presence of an official appeal by the provider of benefits; the presence of an already stated demand (promises, offers); the mechanism of selection of future beneficiaries (search by an intermediary, independent selection, on the recommendation of other beneficiaries); type of beneficiary (initiative, situational, systemic); the legality of the issue resolved by providing an undue benefit (administrative responsibility is provided, criminal responsibility is provided, disciplinary responsibility is provided, responsibility is not provided); object of unlawful gain; method of obtaining/giving an undue benefit.

Key words: employee of a law enforcement agency, receiving an illegal benefit, investigation, tactical situations, assessment criteria.

Постановка проблеми. Розслідування одержання неправомірної вигоди ставить перед слідчим ДБР завдання різних рівнів, для вирішення яких недостатньо виконання окремих слідчих дій або НСРД. Розслідування даного виду кримінальних правопорушень передбачає необхідність розгляду взаємозв'язку проведення цих дій, визначення найбільш доцільних їх комплексів. У процесі розслідування, НСРД використовуються не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими слідчими діями і процесуальними заходами для вирішення певного завдання, в необхідній послідовності їх реалізації. Дана обставина обумовлює необхідність проведення певних комплексів слідчих дій та НСРД, що мають на меті вирішення завдань розслідування, які виникають в типових ситуаціях [1, с. 36]. Визначальною рисою тактики проведення НСРД є об'єднання кількох дій, які одночасно або в близькій часовій послідовності виконуються для досягнення поставленої мети [2, с. 34]. Але ці дії здійснюються в залежності від оцінки інформації, що вже отримана у процесі розслідування. По

мірі накопичення у кримінальному провадженні доказів та інших матеріалів кримінального провадження (що не мають процесуального значення доказів) утворюються сприятливіші можливості для об'єктивної оцінки достовірності доказів у їх сукупності. Проте, остаточна достовірність окремого доказу встановлюється оцінкою не всіх існуючих у справі доказів, а тільки тих, що стосуються одного й того ж факту [3, с. 11]. Практично, із всієї інформації, що надходить у процесі розслідування, слідчому необхідно використати саме ту, яка в результаті складає цілісну картину одержання неправомірної вигоди. Актуальність оперативної інформації, необхідної для забезпечення процесу доказування, залежить від зосередженості уваги слідчого та оперативного працівника на інформації, яка є обов'язковим предметом доказування [4, с. 99]. За логікою розслідування зміст обставин, які підлягають доказуванню за певним видом кримінальних правопорушень, має конкретизуватись залежно від їх виду, тобто існує ряд фактів, які неодмінно повинні бути підтверджені

належними доказами, для того щоб можна було визнати конкретну особу винуватою у вчиненні певного виду кримінального правопорушення. Характерними особливостями тактичних прийомів, які застосовуються при провадженні слідчих (розшукових) дій та обумовлюються використаними матеріалами НСРД, зокрема, є те, що, їх застосування направлене на уведення у процес доказування інформації, отриманої негласними засобами, тактичні прийоми, засновані на негласній інформації, повинні бути узгоджені з оперативним працівником або іншим суб'єктом проведення НСРД (інакше дії слідчого можуть призвести до небажаних наслідків) [5, с. 62-64]. На нашу думку, основною особливістю застосування НСРД під час розслідування одержання неправомірної вигоди є саме чередування у певній логічній послідовності слідчих дій та НСРД, яка дозволяє використати негласну інформацію як докази і як орієнтуючу інформацію під час проведення слідчих дій.

Стан наукових досліджень: Науковці визначали тактику дій: тактику розслідування одержання неправомірної вигоди [6, с. 154-165], у тому числі службовими особами органів поліції [7, с. 96-129]. Дотично О.М. Таркан визначив тактику документування подібної злочинної діяльності [8 с. 96-129], а Ю.О. Крошко розглянув порядок фіксації дій осіб із застосуванням технічних засобів які використовуються під час проведення НСРД [9, с.298-301], але тільки епізодично, як цілісна система порядок дій слідчих та оперативних працівників не розглядався. Аналіз наукових праць засвідчив наявність теоретичних розробок питання як розслідування так і документування шляхом застосування сил, засобів та методів ОРД кримінальних правопорушень пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, але тактика проведення НСРД підрозділами ДБР під час розслідування одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу, не розглядалася.

Мета статті – визначити критерії тактичних ситуацій, на підставі яких виокремити найбільш типові слідчі ситуації, які складаються під час розслідування одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу.

Основний зміст. У результаті проведення пошукових заходів щодо виявлення ознак та фактів одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу складаються ряд типових ситуацій, які не завжди ідеальні для розслідування. Прості тактичні ситуації складаються тоді, коли в слідчого є відомості про подію злочину, осіб, які його вчинили, спосіб і механізм вчинених ними злочинних дій, наприклад, тактична ситуація, коли майбутній вигодонадавач самостійно звернувся з заявою що до вимагання в нього неправомірної вигоди, вимога не оголошена, а особа – вигодонабувач відома. Оскільки відомі майже всі елементи злочинного діяння, в цій ситуації можна побудувати досить чітку послідовність провадження слідчих (розшукових) дій та НСРД. Звісно, це ідеальний варіант, коли слідчий має можливість зафіксувати всі елементи складу одержання неправомірної вигоди, і у такій ситуації функції оперативних працівників полягають в оперативно-розшуковому забезпеченні – проведенні за дорученням слідчого ряду НСРД та окремих процесуальних дій у складі слідчо-оперативної групи.

Ряд інших ситуацій мають ознаки складних та проблемних, оскільки в більшості випадків присутня інформація про подію злочину, особу вигодонадавача (та/або вигодонабувача), але у повному обсязі не визначені спосіб і механізм оголошення вимоги що до отримання неправомірної вигоди, участь інших осіб (як посередників або як кінцевих «бенефіціарів»), оскільки у закритих соціальних системах, до яких належать правоохоронні органи, навіть злочинні дії вчинюються з мовчазної згоди, потурання або отримання опосередкованої вигоди іншими особами), спосіб передачі предмету неправомірної вигоди у конкретному

випадку тощо. Основне завдання розслідування в таких ситуаціях – з'ясування цих обставин шляхом висування слідчих версій і їх перевірки. Але, щоб досягти бажаного результату, проведені заходи повинні бути несподіваними для підозрюваних та інших зацікавлених осіб. Тому на передній план виходить обов'язковість оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування взагалі слідчих (розшукових) дій та НСРД, зокрема. З врахуванням зазначеного необхідно визначити тактику проведення НСРД, при цьому враховувати типові ситуації, за яких виникає необхідність у проведенні НСРД. Виникає закономірне питання – для визнання тактики оперативно-розшукового забезпечення проведення НСРД у межах досудового розслідування одержання неправомірної вигоди використовувати слідчі ситуації або оперативно-тактичні ситуації? У слідчій практиці відзначено повторюваність слідчих ситуацій. Це створює основу для їх узагальнень, класифікацій і типизації - хоча кожне кримінальне правопорушення складає неповторювану ситуацію і обстановка його вчинення є неповторюваною у кожному конкретному випадку індивідуальною, і тому висловити методичні рекомендації індивідуально-визначеного характеру неможливо [10, с. 126], але водночас деякі з цих чинників (критеріїв) є більш сталими, повторюються і впливають на розслідування цілої низки кримінальних правопорушень, а решта - є факультативними, тобто виникають в окремих випадках, чи атиповими (випадковими) [11, с. 127].

Багатофакторний склад слідчих ситуацій, значне число об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на зміст і характер цих факторів, у своїх сполученнях утворюють велику кількість варіантів, що відрізняються один від одного. У межах одного дослідження неможливо визначити повний перелік усіх слідчих ситуацій, що можуть виникнути в процесі розслідування одержання неправомірної вигоди, а також надати повний перелік НСРД, які необхідно провести при фіксації дій злочинців у кожній з них. А у теорії оперативно-розшукової діяльності визначаються оперативно-тактичні ситуації, які формуються в результаті виявлення ознак кримінальних правопорушень – науковці визначають як елемент документування порядок дій оперативних працівників, який дозволяє вибудувати у логічній послідовності застосування певних оперативно-розшукових заходів, який визначається з урахуванням способів одержання неправомірної вигоди [12, с.66-69], наявність певних відомостей про ознаки, що характеризують модель (спосіб) вчинення кримінального правопорушення, що впливає на моделювання механізму їх вчинення, планування оперативно-розшукових заходів, здійснення оперативно-розшукового прогнозування (у вигляді побудови оперативних версій), і подальшого кримінального провадження. У теорії криміналістики (яка, власне, розробляє тактику розслідування та методику застосування слідчих дій) виокремлюються слідчі ситуації на початковому етапі розслідування та наявності фактичних даних, висуваються слідчі версії про подію в цілому та її окремі обставини (наприклад: від обізнаності про механізм злочинної поведінки, будуть залежати висунуті слідчим версії, які обумовлять проведення першочергових слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій). Але стосовно порядку їх проведення, то він визначається не як певна послідовність дій, а як проведення тактичних (оперативно-тактичних) операцій, серед яких найбільшу значимість набувають такі, як «Затримання на гарячому» [7, с. 150], «Документування процесу прийняття пропозиції (обіцянки) або одержання неправомірної вигоди», «Пошук і збереження документів», «Встановлення обставин реалізації інтересу надавача неправомірної вигоди» [8, с.133-151].

З прийняттям нового кримінального процесуального законодавства оперативні та слідчі підрозділи отримали додатковий інструментарій протидії корупційним кримі-

нальним правопорушенням – НСРД, тактика проведення яких може розглядатися як з точки зору криміналістики, так і з точки зору теорії оперативно-розшукової діяльності. Враховуючи зазначене, ми пропонуємо визначити критерії виокремлення тактичних ситуацій, на підставі яких виокремити найбільш типові слідчі ситуації, які складаються під час розслідування одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу. До критеріїв, які необхідно врахувати для визначення слідчої ситуації ми відносимо: особу ініціатора неправомірної вигоди (вигодонабувач або вигодонадавач); наявність посередника під час вчинення злочинних дій; наявність офіційного звернення вигододавача; наявність оперативного контакту (або можливість оперативного впливу) з вигодонадавачем; наявність вже виголошеної вимоги (обіцянки, пропозиції); постійність відносин (разовий епізод або постійна корупційна система – за типом «угоди приєднання»); механізм підбору майбутніх вигодонадавачів (підшукування посередником, самостійний підбір, за рекомендацією інших вигодонадавачів); тип вигодонабувача (ініціативний, ситуативний, системний); законність вирішуваного шляхом надання неправомірної вигоди питання (передбачено адміністративну відповідальність, передбачено кримінальну відповідальність, передбачено дисциплінарну відповідальність, не передбачено відповідальність); предмет неправомірної вигоди; спосіб одержання/надання неправомірної вигоди. Зрозуміло, що поєднання цих критеріїв у різних варіаціях нададуть значну (а у деяких випадках безкінечну множину) кількість слідчих ситуацій.

Користуючись логікою досудового розслідування, попереднім досвідом, ми визначаємо слідчі ситуації, які є найбільш типовими для розслідування одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу:

– визначено конкретний підрозділ правоохоронного органу, працівник якого неодноразово отримували (за оперативною інформацією) неправомірну вигоду за вирішення певних питань, які знаходяться у їх «юрисдикції»,

свідомо погоджуються на постійну «співпрацю» (а не одноразову «послугу») з метою постійного отримання неправомірної вигоди;

– посередник ініціативно шукає можливості представляти інтереси надавача неправомірної вигоди (або вигодонабувача) з метою отримання певного відсотку з сум вигоди за посередництво (вирішення питань у вигляді «злочинного промислу»), діє з власних корисливих спонукань, використовуючи наявні зв'язки та знайомства у правоохоронних органах;

– вимога надання неправомірної вигоди виголошена конкретній особі, яка намагається за неправомірну вигоду вирішити незаконне питання (або надавач неправомірної вигоди вчиняє активні дії щодо спонукання вигодонабувача до одержання незаконної винагороди на основі «постійного співробітництва» (переслідує довготривалу мету поставити у залежність від себе службову особу правоохоронного органу).

Кожна з зазначених ситуацій передбачає певну послідовність проведення НСРД у контексті інших слідчих (розшукових) дій, забезпечуючих процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів.

Висновки. Основною особливістю застосування НСРД під час розслідування одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу є саме чередування у певній логічній послідовності слідчих розшукових дій та НСРД, яка дозволяє використати негласну інформацію як докази і як орієнтуючу інформацію під час проведення слідчих розшукових дій. Логічна послідовність обумовлюється результатами аналізу тактичної ситуації, що складається у результаті проведення пошукових заходів що до виявлення ознак та фактів одержання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу. Зазначений аналіз здійснюється на підставі критеріїв оцінки, які дозволяють уніфіковано визначити особливості кожної ситуації та обрати найбільш доцільні для проведення у процесі розслідування зазначеного кримінального правопорушення слідчі розшукові дії та НСРД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матусовський Г.А. Методика розслідування розкрадань: *учбов. посібн.* К.: УМК ВО, 1988. 88 с.
2. Коновалова В.Є. Організація розслідування розкрадань державного та громадського майна: *учбов. посібн.* Х.: Юрид. ін-т, 1984. 44 с.
3. Бандурка О. М. Актуальні питання впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України у діяльність органів внутрішніх справ та підготовки кадрів. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х.: ХНУВС, 2012. С. 15-19.
4. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2002. 222 с.
5. Сергеева Д. Б. Поняття й сутність результатів негласних слідчих (розшукових) дій за проектом КПК України. *Новації кримінально-процесуального законодавства*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 6 липня 2012 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 62-64.
6. Шумейко Д.О. Розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2015. 240 с.
7. Трепак В.М. Розкриття та розслідування хабарництва, вчинюваного суддями та подолання протидії засобами оперативно-розшукової діяльності: дис. ... канд. наук: 12.00.09. Л., 2011. 218 с.
8. Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції: дис. ... доктора філософії: 081 – право. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 244 с.
9. Крошко Ю. О. Алгоритм дій оперативних підрозділів щодо виявлення та припинення неправомірної вигоди без залучення судейської інстанції. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 298-301.
10. Тищенко В. В. Теоретичні практичні основи методики розслідування злочинів: *монографія*. О., 2007. 260 с.
11. Князев С.М. Розслідування шахрайства, вчиненого способом фінансової піраміди: дис. ....канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2011. 211 с.
12. Базір С. С. Типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди суддями. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 66–69.